

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ МОДЕЛЕЙ У ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Коваленко Ольга Володимирівна,

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економічних досліджень;

Яценко Людмила Олександрівна,

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
економічних досліджень;

Інститут продовольчих ресурсів
Національної академії аграрних наук

У сучасному ринковому середовищі можливість користуватися об'єктивними інформаційними ресурсами є вирішальною для ефективного управління окремим підприємством, галуззю або харчовою промисловістю в цілому. Актуальними інформаційними ресурсами для бізнесу у сфері виробництва харчових продуктів можуть стати галузеві моделі, що розробляються на основі комплексного підходу до моделювання і аналізу діяльності певної галузі з використанням спеціальних показників, методів і понять. Галузева модель дає можливість дослідникам, експертам, аналітикам та іншим зацікавленим особам зрозуміти специфіку галузі, здійснювати детальний аналіз її стану і прогнозувати подальший розвиток. Вона включає схеми, графіки або діаграми, які візуалізують ключові елементи та зв'язки суб'єктів господарювання.

Основна мета побудови галузевих моделей у харчовій промисловості – розширення можливостей оцінювання стану функціонування обраної галузі харчової промисловості. Виробничим підприємствам такі моделі необхідні для обґрунтування ефективних стратегій своєї діяльності, виявлення власних конкурентних переваг та ризиків. Органам влади галузеві моделі надаватимуть інформацію щодо того, які галузі є прибутковими, чи задовольняють обсяги виробництва харчової продукції внутрішній та зовнішній попит, які галузі найбільше потребують державної підтримки, особливо у кризові періоди.

Запропонований методичний підхід з розроблення галузевих моделей функціонування основних галузей харчової промисловості складається з 10 етапів: 1) аналіз основних показників конкурентного середовища; 2) визначення еталонних показників для порівняння; 3) оцінка достатності виробництва для забезпечення споживання; 4) дослідження циклічності розвитку внутрішнього та зовнішнього ринку харчової продукції на основі показників продовольчих балансів; 5) аналіз освоєння обсягів імпорту, експорту та запасів харчового продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках на основі показників продовольчих балансів; 6) оцінка цінової кон'юнктури внутрішнього та

зовнішнього ринків; 7) визначення факторів впливу на виробництво, споживання та ціни; 8) сегментація внутрішніх споживачів харчової продукції; 9) оцінка сировинної бази; 10) побудова концептуальної моделі (схеми) функціонування основних галузей харчової промисловості.

Аналітичні оцінки моделей можуть охоплювати різні часові періоди. В нашому дослідженні проаналізовано дані за 10 років (2012–2021 рр.). Джерелом інформації для побудови галузевих моделей є сайт Державної служби статистики України [1], United States Department of Agriculture [2], Trading Economics [3], Національного банку України [4].

Для оцінювання конкурентного середовища використовуються показники: кількість та частка підприємств загальна, за розміром, за прибутковістю чи збитковістю діяльності; серед еталонних показників визначаються обсяги виробництва, реалізації, витрат, прибутків/збитків, капітальних інвестицій з розрахунку на 1 підприємство або 1 тону продукції; основні показники фінансового балансу (оборотні та необоротні активи, власні та позикові кошти) на 1 підприємство (*етапи 1 – 2*).

В якості критерію оцінки *достатності виробництва* розраховується *відсоток забезпечення споживання власним виробництвом (Ввс)* як відношення обсягів виробництва до споживання у відсотках. Якщо $Vbc > 100\%$, то це свідчить про надлишкове виробництво, що підвищує можливості для експорту продукції. Якщо $Vbc < 100\%$, то це свідчить про недостатність виробництва для забезпечення споживання (*етап 3*).

Критерієм оцінки циклічності обраної галузі є *відсоток забезпечення споживання власним виробництвом*. Циклічність розвитку галузі проявляється в почерговості профіциту і дефіциту обсягів виробництва. Недостатні обсяги виробництва регулюються утвореними запасами та підвищенням обсягів імпорту. Циклічність зумовлює зміни цінової кон'юнктури: в періоди надлишкового виробництва ціна може знизитися, а при недостатньому виробництві для забезпечення потреб споживання – ціни зазвичай зростають. За відсутності циклічності ціни мають лінійний характер. Найбільш типовим прикладом галузі, що має циклічний розвиток, є цукрова [5].

Ринки основних харчових продуктів України зазвичай знаходяться у тісному взаємозв'язку зі світовими ринками відповідної продукції. Зміни світової ринкової кон'юнктури безпосередньо впливають на зміни вітчизняних продовольчих ринків. Тому пропонований методичний підхід передбачає порівняння основних показників продовольчого балансу для України та світу (*етапи 4 – 6*).

Зміни основних показників ринкової кон'юнктури (обсягів виробництва, споживання та цін) відбуваються під впливом чинників, вплив яких оцінюється за їх напрямом або тенденцією (зростання; без змін; зменшення). Відношення кількості напрямів змін, що збігаються, до загальної кількості напрямів змін дорівнюватиме *проценту збігання тенденцій* [6]. Збігання значної кількості напрямів змін свідчить про пряму залежність між показниками. Окрім змін у світовій кон'юктурі ринку, а також циклічних та сезонних факторів, що

впливають на обсяги виробництва, споживання та ціни, розвиток галузей харчової промисловості може залежати від змін обсягів сировинних ресурсів, доходів споживачів, вартості складових собівартості продукції, трендів споживання харчових продуктів тощо (*eman 7*).

Сегментація споживачів харчової продукції, тобто поділ споживачів на групи залежно від місцевості, віку та статті, рівня доходів, здійснюється для більш точного прогнозування обсягів виробництва з урахуванням розбіжностей між вподобаннями споживачів (*eman 8*).

Оцінка сировинної бази слугує орієнтиром при плануванні та прогнозуванні обсягів виробництва харчової продукції. При оцінюванні визначаються основні регіони, де сконцентровано виробництво сільськогосподарської сировини для виробництва харчової продукції в обсягах, необхідних для досягнення цільових показників розвитку, забезпечення продовольчої безпеки та експортного потенціалу галузі (*eman 9*).

Результатом комплексної оцінки розвитку галузі є формування її концептуальної галузевої моделі, типову схему якої представлено на рис. 1 (на прикладі цукрової галузі) (*eman 10*).

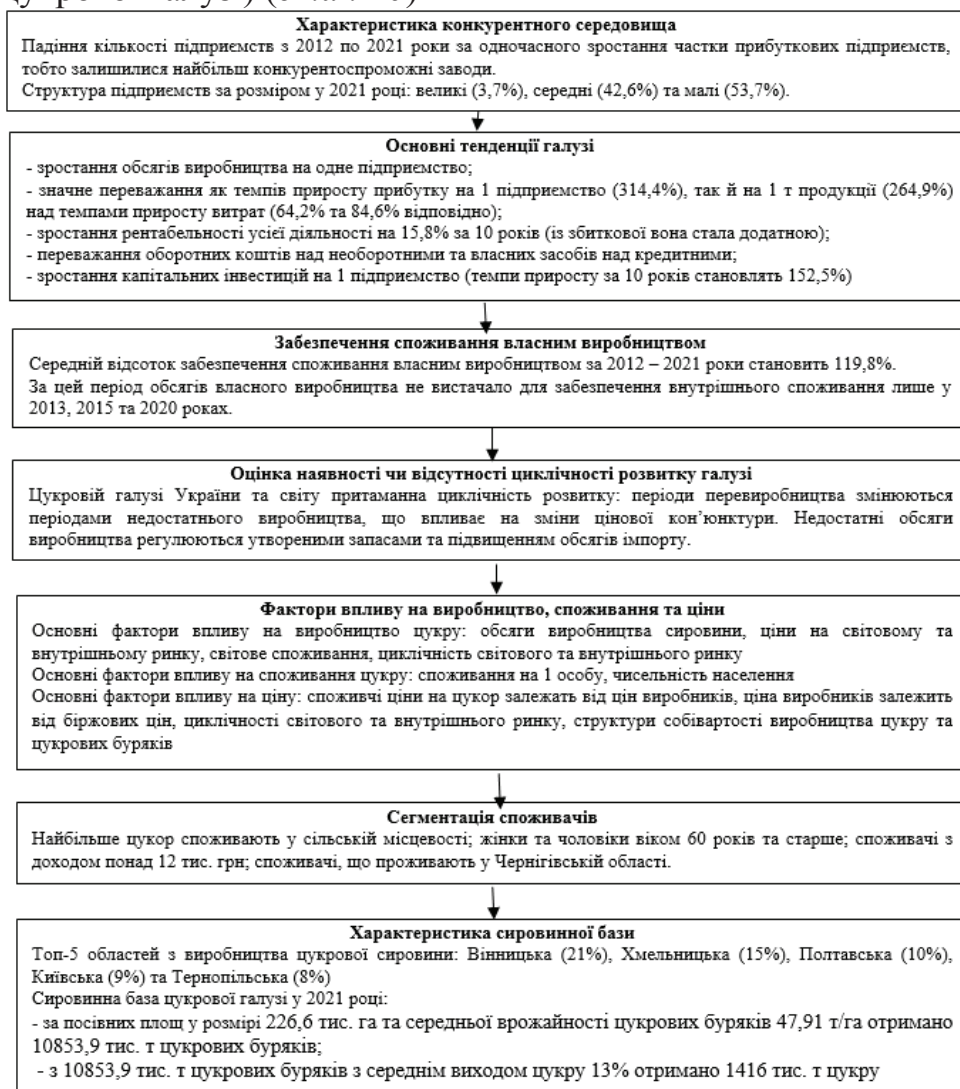

Рис.1. Концептуальна галузева модель розвитку цукрової галузі
Джерело: власна розробка.

Перевагами комплексного підходу до обґрунтування галузевих моделей у сфері виробництва основних харчових продуктів є можливість: всебічно розглянути особливості розвитку галузі, включаючи конкуренцію, попит, циклічність, визначити потенційні можливості та загрози для прийняття обґрунтованих управлінських рішень; уточнити або оновити плани та стратегії щодо загального розвитку галузі, спланувати обсяги сировинних ресурсів, ринків реалізації продукції, зменшення ризиків і негативних впливів; виявити перспективні ринки, нові сегменти споживачів, які здатні підвищувати прибуток навіть під час нестабільної ситуації; ідентифікувати ризики зменшення обсягів виробництва та споживання, запропонувати заходи щодо їх уникнення; точніше охарактеризувати загальні і специфічні ознаки тенденцій та закономірностей розвитку галузі, з'ясувати кількісний вплив конкретних факторів на результати діяльності підприємств та виявити резерви їх підвищення.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. United States Department of Agriculture. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/sugar-world-markets-and-trade>
3. Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/commodity/sugar>
4. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>
5. Коваленко О. В., Яценко Л. О. Концептуальна модель циклічного розвитку ринку цукру в Україні та світі. Продовольчі ресурси. 2023. № 20. С. 221 – 229. URL: <https://drive.google.com/file/d/1gDH3oBtYOD7Yr56hQJD-SHk3YwjE4oZw/view>
6. Яценко Л. О. Статистичне прогнозування індексу цін виробників харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Статистика України. 2016. №3 (74). С. 25-32. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1982/1/6.pdf>